

**ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΑ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΤΟΜΗΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΣΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΚΥΔΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΟΡΩΝΟΥ ΚΥΡΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ**

Σεβ.Μητροπολίτου Ίεραπύτνης & Σητείας κ.ΚΥΡΙΛΛΟΥ

Περβολάκια Κισάμου, Σάββατο 24 Οκτωβρίου 2026

Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Κισάμου και Σελίνου κ. Ἀμφιλόχιε,

Ποιμενάρχα τῆς ἱστορικῆς ταύτης Ἱερᾶς Μητροπόλεως,

Σεβασμιώτατοι καί τιμιώτατοι ἅγιοι Ἀδελφοί,

Σεβαστοί πατέρες,

Ἐντιμότετοι κ. Δήμαρχε, κ. Βουλευτές, ἐντιμότετε κ. Ἀντιπεριφερειάρχα,

Ἀξιότιμοι ἐκπρόσωποι τῶν Ἀρχῶν και τῶν τοπικῶν φορέων,

Ἀγαπητοί κάτοικοι τῶν Περβολακίων,

Ἀγαπητοί μου ἀδελφοί,

Συναχθήκαμε σήμερα σέ αὐτόν τόν εὐλογημένο τόπο τῆς Κισάμου, στά Περβολάκια, τήν ἰδιαίτερη πατρίδα και τόν τόπο τῆς οἰκογενειακῆς καταγωγῆς τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου κυροῦ Δαμασκηνοῦ, γιά νά τιμήσουμε τή μνήμη ἑνός ἐκλεκτοῦ Ἱεράρχου τῆς Ἐκκλησίας μας, ἑνός γνήσιου Κρητικοῦ κληρικοῦ, ἑνός ταπεινοῦ ἐργάτη τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε ὁλόκληρη τή ζωή του στή διακονία τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου.

Τό σημερινό Ἱερό Μνημόσυνο ἐντός τῆς Ἀρχιερατικῆς Θείας Λειτουργίας, ἀλλά καί ἡ ἐκδήλωση τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς, δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μία πράξη τιμῆς πρὸς ἕναν διακεκριμένο ἐκκλησιαστικό ἄνδρα. Εἶναι πρωτίστως μία πράξη εὐγνωμοσύνης, μνήμης καί πνευματικῆς εὐθύνης. Εἶναι μία εὐκαιρία νά ἀνακαλέσουμε στή σκέψη καί στήν καρδιά μας μία προσωπικότητα πού σφράγισε μέ τήν παρουσία, τό ἦθος καί τήν προσφορά της τήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης καί ἰδιαίτερα τήν ἱστορική Ἱερά Μητρόπολη Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου.

Πρὶν ἀπό ἐνάμιση περίπου χρόνο, τό Σάββατο του Λαζάρου, στίς 12 Ἀπριλίου 2025, εἶχα τήν ἰδιαίτερη τιμή καί τή συγκινητική εὐθύνη νά ἐκφωνήσω τόν ἐπικήδειο λόγο κατὰ τήν ἐξόδιο Ἀκολουθία τοῦ ἀγαπημένου μας ἀδελφοῦ Δαμασκηνοῦ, στόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Χανιά.

Τότε, μέσα στό κλίμα τῆς ἀνθρώπινης ὁδύνης, τοῦ ἀποχωρισμοῦ καί τῆς ἀναστάσιμης προσδοκίας, προσπαθήσαμε νά ἀποτυπώσουμε μέ λόγια τή διαδρομή τῆς ζωῆς του, τήν ἐκκλησιαστική του προσφορά καί προπάντων τήν ποιότητα τῆς ψυχῆς του.

Σήμερα, ὅμως, τό χρέος μας εἶναι διαφορετικό. Δέν ἤλθαμε νά ἐπαναλάβουμε ἕναν ἐπικήδειο λόγο. Ἦλθαμε νά ἀνανεώσουμε τή μνήμη του, νά ἀναγνωρίσουμε τή διαχρονική ἀξία τοῦ παραδείγματός του καί νά ἀναλογιστοῦμε τί ἀφήνει πίσω του ἕνας Ἐπίσκοπος, ὅταν ὁλοκληρώσει τήν ἐπίγεια διακονία του.

Γιατί ο άνθρωπος δεν μένει ζωντανός στην ιστορία μόνο με τα αξιώματα που κατείχε, ούτε με τα έργα που πραγματοποίησε, αλλά κυρίως με την αγάπη που πρόσφερε, με τό καλό που σκόρπισε και με τό παράδειγμα που άφησε στους μεταγενεστέρους.

Και ο μακαριστός Δαμασκηνός μάς άφησε μία πολύτιμη πνευματική κληρονομιά: τό παράδειγμα ενός Έπισκόπου που κατανόησε την έκκλησιαστική έξουσία ως διακονία, την αρχιερωσύνη ως σταυρό εϋθύνης και την πατρική αγάπη ως καθημερινή πράξη ζωής.

Άγαπητοί μου Άδελφοί,

Δέν είναι χωρίς ιδιαίτερη σημασία ότι ή προτομή του τοποθετείται έδω, στά πατρογονικά του χώματα.

Ο τόπος της καταγωγής δεν είναι μόνο ένα γεωγραφικό σημείο. Είναι οι ρίζες του ανθρώπου, οι αναμνήσεις, οι παραδόσεις, οι αξίες και τά βιώματα που τον συνοδεύουν σέ ολόκληρη τή ζωή του.

Η κρητική γή, με τή βαθιά θρησκευτικόττά της, τό αίσθημα της φιλοξενίας, την αγάπη στην έλευθερία, την απλότητα και τή λεβεντιά της, διαμόρφωσε διαχρονικά ανθρώπους με ισχυρή πίστη, καθαρή συνείδηση και βαθιά αίσθηση του χρέους.

Σέ αυτήν την παράδοση ανήκε και ο μακαριστός Δαμασκηνός. Τήν είχε μέσα του ως πολύτιμη παρακαταθήκη. Τή διατήρησε αναλλοίωτη, ακόμη και όταν ανήλθε στά ύψηλότερα έκκλησιαστικά αξιώματα.

Δέν λησμόνησε ποτέ τίς ρίζες του. Δεν απομακρύνθηκε από τον απλό άνθρωπο. Δεν επέτρεψε στό αρχιερατικό αξίωμα νά αλλοιώσει τον αϋθορμητισμό, την ταπεινοφροσύνη και την ανεπιτήδευτη συμπεριφορά του.

Γεννήθηκε στά Χανιά τό 1958 και γνώρισε από πολύ νωρίς τή δοκιμασία της όρφάνιας από πατέρα. Μεγάλωσε με τή στοργική φροντίδα της εϋσεβέστατης μητέρας του Άντωνίας, μέσα στή φιλόξενη άγκαλιά των Ίδρυμάτων του Αγίου Νεκταρίου.

Έκεϊ, κάτω από την εϋλογία του μεγάλου αϋτού και θαυματουργού σύγχρονου Αγίου, με την άφοσιωμένη φροντίδα της αείμνηστης Μαρίας Κουφάκη, της μετέπειτα Μοναχής Άμφιλοχίας, και την πνευματική καθοδήγηση του εϋλαβοϋς και άπλοϊκού ιερέα παπα-Μάρκου Παπαδάκη, δέχθηκε τά πρώτα και άποφασιστικά έρεθίσματα της χριστιανικής ζωής.

Από μικρό παιδί γνώρισε τί σημαίνει ανάγκη, στέρηση και ανθρώπινος πόνος. Γνώρισε, όμως, συγχρόνως και τί σημαίνει στοργή, προστασία, άνιδιοτελής προσφορά και έμπρακτη αγάπη.

Αϋτά τά βιώματα δεν έμειναν άπλές αναμνήσεις της παιδικής του ήλικίας. Έγιναν καθοριστικά στοιχεία του χαρακτήρα του και άργότερα της ποιμαντικής του διακονίας.

Ίσως γι' αυτό μπορούσε νά κατανοεῖ τόσο εὐκόλα τόν πόνο τῶν ἄλλων. Ίσως γι' αυτό ἡ καρδιά του ἦταν πάντοτε ἀνοιχτή σέ ὅσους εἶχαν ἀνάγκη ἀπό συμπαράσταση, κατανόηση καί παρηγοριά.

Δέν προσέγγιζε τούς ἀνθρώπους ἀπό ἀπόσταση. Τούς πλησίαζε μέ τή φυσικότητα ἐκείνου πού εἶχε γνωρίσει προσωπικά τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς καί εἶχε διδαχθεῖ ὅτι ἡ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀγάπη.

Μέσα σέ αὐτό τό πνευματικό περιβάλλον γεννήθηκε καί καλλιεργήθηκε ἡ κλίση του πρὸς τόν μοναχισμό καί τὴν ἱερωσύνη.

Ἐκάρη μοναχός καί χειροτονήθηκε Διάκονος καί Πρεσβύτερος στήν ἱστορική Πατριαρχική καί Σταυροπηγιακή Μονή Ἀγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων.

Ἡ Μονή αὐτή ὑπῆρξε γιὰ ἐκεῖνον κάτι πολύ περισσότερο ἀπὸ ἓνας τόπος μοναχικῆς ἐγκαταβίωσης. Ὑπῆρξε τό πνευματικό του σπίτι, τό ἐργαστήριό τῆς ψυχῆς του, ὁ τόπος ὅπου καλλιέργησε τὴν προσευχή, τὴν ὑπακοή, τὴν ταπείνωση καί τὴ λειτουργικὴ του συνείδηση.

Κοντὰ στὸν μακαριστό καί ἀνεπανάληπτο Ἡγούμενο Ἀθανάσιο Ντουρουντάκη γνώρισε καί ἀγάπησε τό γνήσιο, παραδοσιακό, ἀσκητικό καί ἀνεπιτήδευτο ἥθος τῶν κρητικῶν μοναστηριῶν.

Αὐτό τό μοναχικό ἥθος παρέμεινε βαθιά χαραγμένο στή συνείδησή του μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του.

Παρά τίς πολλές εὐθύνες πού ἀνέλαβε ἀργότερα, δέν ἔπαυσε ποτέ νά αἰσθάνεται πρωτίστως μοναχός καί λειτουργός τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἐπιθυμοῦσε, ὅταν θα ὀλοκλήρωνε τὴν ἀρχιερατικὴ του διακονία, νά ἐπιστρέψει στήν ἀγαπημένη του Ἀγία Τριάδα καί νά ζήσει τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ὡς ἓνας ἀπλὸς Κρητικὸς καλόγερος, ὅπως ὁ ἴδιος εἶχε ἐκμυστηρευθεῖ.

Πόσο ἀποκαλυπτικὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν προσωπικότητά του!

Ὁ ἄνθρωπος πού ἔφερε τό ἀρχιερατικό ἀξίωμα, πού διαχειρίσθηκε σημαντικές ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις καί ἐκπροσώπησε τὴν Ἐκκλησία σέ ὑψηλό ἐπίπεδο, ἀναζητοῦσε τελικὰ τὴν ἡσυχία του μοναστηριοῦ, τὴν προσευχή καί τὴν ἀπλότητα τῆς μοναχικῆς ζωῆς.

Αὐτό ἦταν τό πραγματικό του μέτρο. Αὐτὴ ἦταν ἡ βαθύτερη πνευματικὴ του ταυτότητα.

Ὁ μακαριστὸς Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε, πάνω ἀπὸ ὅλα, ἄνθρωπος τῆς Θείας Λατρείας.

Ἀγάπησε μέ ὅλη του τὴν ψυχὴ τὴν ἱεροπρέπεια, τὴ λειτουργικὴ τάξη, τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καί τὴν εὐπρέπεια τῶν ἱερῶν ναῶν.

Γιὰ ἐκεῖνον ἡ Θεία Λειτουργία δέν ἦταν ἀπλῶς μία ἱερὴ ὑποχρέωση πού ἔπρεπε νά ἐκπληρωθεῖ, ἀλλά τό κέντρο τῆς πνευματικῆς καί ποιμαντικῆς του ζωῆς.

Λειτουργοῦσε μέ εὐλάβεια καί βαθιά συναίσθηση ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος καί ὁ ἱερέας δέν εἶναι ἀπλοί τελετουργοί, ἀλλά διάκονοι τοῦ μεγάλου μυστηρίου τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ μέσα στόν κόσμο.

Γι' αὐτό καί ἐπιθυμοῦσε νά μεταδίδει στούς νεότερους κληρικούς τήν ἀγάπη του γιά τή λατρευτική ζωή. Δίδαξε τό μάθημα τῆς Λειτουργικῆς στούς ἱεροσπουδαστές τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης, ἐνῶ συνδύασε τή βιωματική ἐκκλησιαστική του ἐμπειρία μέ σοβαρή θεολογική κατάρτιση.

Σπούδασε στή Θεολογική Σχολή του Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στόν τομέα τῆς Λατρείας καί Τέχνης καί ἀσχολήθηκε ἐπιστημονικά μέ τά ἱερά ἀντιμήνια.

Δεν ἀντιμετώπιζε, ὅμως, τή θεολογία ὡς ἀπλή συσσώρευση γνώσεων. Τή θεωροῦσε ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἦξερε ὅτι ἡ ἀληθινὴ θεολογία δάν ἐξαντλεῖται στίς βιβλιοθήκες καί στά πανεπιστημιακά ἀμφιθέατρα. Ὁλοκληρώνεται μέσα στή λατρεία, στήν προσευχή, στή μετάνοια καί στήν ἀγάπη πρὸς τόν ἄνθρωπο.

Παράλληλα, ὡς ἀπλὸς κληρικός, ὑπηρετήσε μέ ζῆλο πολλές ἐνορίες τῆς περιφέρειας καί τῆς ἐνδοχώρας. Βρισκόταν πάντοτε κοντά στόν λαό, συμμετεῖχε στίς χαρές καί στίς λύπες τῶν ἀνθρώπων, ἀνταποκρινόταν πρόθυμα στίς ἀνάγκες τῶν πιστῶν καί θεωροῦσε κάθε μορφή ποιμαντικῆς προσφορᾶς ὡς εὐλογία.

Ἡ δραστηριότητά του ἐπεκτάθηκε καί πέρα ἀπὸ τά ὅρια τῆς Κρήτης, διακονώντας τίς ἀνάγκες τῶν ὀρθοδόξων ἀδελφῶν μας στό ἐξωτερικό, ἀκόμη καί στή μακρινή Σουηδία.

Ἀγάπησε ἐπίσης τά σύγχρονα μέσα ἐπικοινωνίας καί ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Διευθυντής τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ «Μαρτυρία» τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου, ἀντιλαμβανόμενος ὅτι ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νά φθάνει παντοῦ, μέ σύγχρονα μέσα ἀλλά μέ ἀναλλοίωτο τό εὐαγγελικό του περιεχόμενο.

Ὑπηρετήσε ὑποδειγματικά ὡς Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καί στίς 7 Νοεμβρίου 2006 ἐξελέγη παμψηφεί Μητροπολίτης Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου ἀπὸ τὴν Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης.

Ἀπὸ τότε ἄρχισε μία νέα καί ἰδιαίτερα ἀπαιτητικὴ περίοδος τῆς ζωῆς του.

Ο Δαμασκηνός δεν ανέβηκε στόν ἀρχιερατικό θρόνο γιά νά ἐξουσιάσει, ἀλλά γιά νά διακονήσει. Δέν ἀντιλήφθηκε τήν ἐπισκοπή ὡς προνόμιο, ἀλλά ὡς εὐθύνη. Δέν θέλησε νά ἐπιβληθεῖ στούς ἀνθρώπους, ἀλλά νά τούς κερδίσει μέ τήν ἀγάπη του.

Στή συνείδησή του ήταν πάντοτε ζωντανός ο εὐαγγελικός λόγος του Κυρίου: «Ὁ μείζων ἐν ὑμῖν γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διακονῶν» (Λουκ. 22,26).

Καί αὐτή ἡ αἴσθησις τῆς διακονίας δέν ἔμεινε μία ωραία θεωρητική διακήρυξις. Ἀποτυπώθηκε καθημερινά στή συμπεριφορά του, στίς ἀποφάσεις του, στήν πατρική του φροντίδα γιά τούς κληρικούς καί τούς μοναχοὺς, στήν ἀγωνία του γιά τίς ἐνορίες καί στήν ἀκούραστη παρουσία του δίπλα στοὺς πιστούς.

Ἐπισκεπτόταν ἀκόμη καί τὰ πιό ἀπομακρυσμένα χωριά τῆς Μητροπόλεώς του. Ἦθελε νά λειτουργεῖ, νά συναντᾷ τούς ἀνθρώπους, νά ἀκούει τὰ προβλήματα τους, νά μοιράζεται τίς χαρές τους καί νά συμμετέχει στίς δοκιμασίες τους.

Γνώριζε ὅτι ὁ ἀληθινός ποιμένας δέν περιμένει πάντοτε τό ποῖμνιο νά τόν ἀναζητήσει. Πηγαίνει ὁ ἴδιος πρὸς τούς ἀνθρώπους, ὅπως ὁ Χριστός, ὁ Καλός Ποιμένας, πού ἀναζητεῖ τό χαμένο πρόβατο.

Γι' αὐτό καί ἀγαπήθηκε τόσο πολύ ἀπὸ τόν λαό του. Ὅχι ἐπειδὴ ἐπιδίωξε τὴ δημοτικότητα ἢ τὴν προσωπική προβολή, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονταν ὅτι εἶχαν κοντά τους ἓναν πατέρα ἀληθινό, προσιτό καί γεμάτο κατανόηση.

Ἀσφαλῶς, τό ἔργο του ὑπῆρξε πολυσχιδές. Ἐργάσθηκε μέ συνέπεια στὸν διοικητικό, ποιμαντικό, κοινωνικό, πολιτιστικό καί ἐκπαιδευτικό τομέα.

Ἀνέλαβε σημαντικές συνοδικές καί θεσμικές εὐθύνες, ὑπηρέτησε ὡς Πρόεδρος Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν, ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μέ τὰ θέματα τῆς προστασίας τῆς ὁρθόδοξης πίστεως καί ἐκπροσώπησε τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὰ ἀντιστασιακὰ συνέδρια πού διοργάνωνε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Ὑπηρέτησε ἐπίσης μέ ζῆλο ὡς Πρόεδρος του Συμβουλίου Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς Κρήτης καί Δωδεκανήσου καί ἀσχολήθηκε μέ θέματα ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης, συμμετέχοντας σέ ἀρμόδια θεσμικά ὄργανα.

Ἰδιαίτερη σημασία εἶχε ἡ συμβολή του στήν ἵδρυση καί λειτουργία τῆς Σχολῆς Μαθητείας Ὑποψηφίων Κληρικῶν Κρήτης, τὴν ὁποία ἡ Μητρόπολή του ἀνέλαβε νά φιλοξενήσει.

Μέ αὐτὴ τὴν πρωτοβουλία ἔδειξε ἔμπρακτα τό ἐνδιαφέρον του γιά τό μέλλον τῆς Ἐκκλησίας καί τὴν ἀνάγκη νά ἀποκτοῦν οἱ νέοι κληρικοὶ ὄχι μόνο τίς ἀπαραίτητες γνώσεις, ἀλλὰ καί τό ἀνάλογο ἐκκλησιαστικὸ ἥθος.

Γνώριζε ὅτι ἡ ποιότητα τῆς ἱερατικῆς διακονίας δέν ἐξασφαλίζεται μόνο ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν πίστη, τὴ συνέπεια, τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια καί τὴν ἀγάπη πρὸς τόν ἄνθρωπο.

Ὅμως, ἐάν περιορίζαμε τὴν ἀναφορά μας στὸν μακαριστὸ Δαμασκηνό μόνο στό ἔργο καί στίς δραστηριότητές του, θά ἀφήναμε στό περιθώριο τό σημαντικότερο στοιχεῖο τῆς προσωπικότητάς του.

Καί αυτό ἦταν τό ἐκκλησιαστικό του ἦθος.

Ὡς ἀδελφός του στήν Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, εἶχα τήν εὐλογία νά γνωρίσω ἀπό κοντά τόν χαρακτήρα του, νά συνεργασθῶ μαζί του καί νά διαπιστώσω τήν ποιότητα τῆς καρδιάς του.

Ἦταν ἄνθρωπος ἀπλός, ἀνεπιτήδευτος, πρᾶος, μελίχιος καί καλοπροαίρετος. Εἶχε μία σπάνια φυσική εὐγένεια, πού δέν στηριζόταν σέ ἐξωτερικούς τύπους, ἀλλά πήγαζε ἀπό τό ἐσωτερικό του ἦθος.

Ἦταν αὐθόρμητος καί εἰλικρινής. Δέν γνώριζε τίς ἐπιτηδευμένες συμπεριφορές. Δέν ἐπιδίωκε ἐντυπώσεις. Δέν προσπαθοῦσε νά ἐμφανισθεῖ διαφορετικός ἀπό αὐτό πού πραγματικά ἦταν.

Πάνω ἀπό ὅλα, διακρινόταν γιά τήν ἄδολη ἀγάπη του. Μία ἀγάπη χωρίς ὑπολογισμούς, χωρίς σκοπιμότητες καί χωρίς διακρίσεις.

Ἡ καρδιά του ἦταν μεγάλη καί χωροῦσε τούς πάντες.

Ἀκόμη καί ἐκείνους πού τόν ἀδίκησαν. Ἀκόμη καί ὅσους δέν ἐκτίμησαν τήν καλοσύνη καί τήν προσφορά του. Ἀκόμη καί ὅσους τόν πίκραναν μέ τή συμπεριφορά τους.

Αὐτό εἶναι, κατά τή γνώμη μου, ἓνα ἀπό τά σπουδαιότερα διδάγματα πού μᾶς ἄφησε.

Γιατί ἡ ἀγάπη εἶναι εὐκόλη ὅταν συναντᾷ ἀνταπόκριση. Γίνεται ὅμως πραγματικά εὐαγγελική, ὅταν δοκιμάζεται ἀπό τήν ἀχαριστία, τήν ἀδικία καί τήν ἀνθρώπινη μικρότητα.

Ὁ μακαριστός Δαμασκηνός γνώρισε καί τέτοιες δοκιμασίες. Καί τίς ἀντιμετώπισε μέ ἓναν τρόπο πού φανέρωνε τό βάθος τῆς πνευματικῆς του καλλιέργειας.

Ἔλεγε συχνά, ἀναφερόμενος σέ ἀνθρώπους πού τόν εἶχαν πικράνει: «Νομίζουν πολλοί ὅτι δέ καταλαβαίνω. Ἀλλά ὅλα τά γνωρίζω καί τά κατανοῶ. Ὅμως δέν μιλάω καί τούς ἀφήνω στή χάρη καί τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνος ἅς ἐνεργήσῃ. Κάνω ὑπομονή, ὅπως οἱ Ἅγιοί μας».

Πόση πνευματική ἀρχοντιά κρύβουν αὐτά τά λόγια!

Δέν ἦταν ἡ σιωπή ἐνός ἀνθρώπου πού ἀδυνατοῦσε νά ἀντιδράσῃ. Ἦταν ἡ συνειδητή ἐπιλογή ἐνός χριστιανοῦ πού προτιμοῦσε νά ἐμπιστεύεται τήν τελική κρίση στόν Θεό, παρά νά παρασύρεται ἀπό τή δύναμη τοῦ θυμοῦ καί τῆς ἀνταπόδοσης.

Ἦταν ἡ σιωπή τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἀνεξικακίας καί τῆς συγχώρησης.

Καί πιστεύω ὅτι αὐτό τό στοιχεῖο τῆς προσωπικότητάς του ἀξίζει νά προβληθεῖ ἰδιαίτερα σήμερα, σέ μία ἐποχή ὅπου συχνά κυριαρχοῦν ἡ ἀντιπαράθεση, ἡ καχυποψία, ὁ ἀνταγωνισμός καί ἡ δυσκολία τῆς συγχώρησης.

Ο Δαμασκηνός μάς δίδαξε ότι η πραγματική δύναμη δεν βρίσκεται στην έπιβολή, αλλά στην αὐτοσυγκράτηση. Ότι η καλοσύνη δεν εἶναι ἀδυναμία καί ὅτι ἡ ταπείνωση δέν μειώνει τόν ἄνθρωπο, ἀλλά τόν μεγαλώνει.

Θά ἤθελα, ὅμως, νά σταθῶ ἰδιαίτερα καί σέ μία ἄλλη διάσταση τῆς προσωπικότητάς του, τήν ὁποία θεωρῶ ἐξαιρετικά σημαντική γιά τή σημερινή Ἐκκλησία τῆς Κρήτης: τό γνήσιο συνοδικό καί ἐκκλησιαστικό του φρόνημα.

Ὁ μακαριστός Δαμασκηνός ὑπῆρξε ὑπόδειγμα Ἐπισκόπου πού σεβόταν βαθιά τόν συνοδικό θεσμό, τήν κανονική τάξη τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἐκκλησιαστική παράδοση.

Στίς συνεδριάσεις τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου διακρινόταν γιά τή σύνεση, τήν καλοπροαίρετη διάθεση, τόν σεβασμό πρὸς τόν Πρόεδρο καί τήν πρεσβυτέρα Ἱεραρχία, ἀλλά καί τήν εἰλικρινή ἀδελφικότητα πρὸς ὅλους ἐμᾶς τοὺς νεότερους Ἀρχιερεῖς.

Δέν ἀντιμετώπιζε τή Σύνοδο ὡς πεδίο προσωπικῆς προβολῆς ἢ ἀντιπαράθεσης. Τήν ἀντιμετώπιζε ὡς ἱερό χῶρο εὐθύνης, κοινῆς διακονίας καί ἀναζήτησης τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.

Γνώριζε ὅτι στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὁ Ἐπίσκοπος δέν ἐνεργεῖ ἀπομονωμένος, ἀλλά μέσα στήν κοινωνία τῶν ἀδελφῶν του Ἐπισκόπων καί στήν ἐνότητα τῆς Μίας, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

Αὐτή ἡ ἀντίληψη ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία διαφυλάσσει τήν ἀποστολική της κληρονομιά, τήν κανονική της τάξη καί τόν ἀκατάλυτο πνευματικό τῆς δεσμό μέ τή Μητέρα Ἐκκλησία, τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο.

Ο Δαμασκηνός εἶχε βαθιά συναίσθηση αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος. Σεβόταν τοὺς θεσμούς, τιμοῦσε τήν ἱεραρχία καί λειτουργοῦσε πάντοτε μέ ἐκκλησιαστική συνείδηση.

Καί τό σημαντικότερο: συνδύαζε τήν προσήλωση στήν παράδοση μέ τήν πατρική κατανόηση, τή σταθερότητα στίς ἀρχές μέ τή διάκριση καί τήν ὑπακοή μέ τήν προσωπική εὐθύνη.

Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό γνήσιο ἐκκλησιαστικό φρόνημα.

Δέν εἶναι μία ἐξωτερική προσκόλληση στοὺς τύπους, οὔτε μία ἄκαμπτη καί στείρα τυπολατρία. Εἶναι ἡ βαθιά συνείδηση ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ἀποτελεῖ ἰδιοκτησία κανενός, ἀλλά εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, μέσα στό ὁποῖο ὅλοι καλούμαστε νά ὑπηρετοῦμε μέ ταπείνωση καί ἀγάπη.

Αὐτό τό ἥθος ἀποτελεῖ, πιστεύω, τήν πολυτιμότερη παρακαταθήκη του πρὸς τήν Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδο, πρὸς τόν ἱερό Κλῆρο καί πρὸς ὁλόκληρη τήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης.

Ίδιαίτερα σήμερα, πού ἡ ἐκκλησιαστική διακονία ἀντιμετωπίζει νέες προκλήσεις καί αὐξημένες ἀπαιτήσεις, ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό τέτοια παραδείγματα. Ἀπό Ἐπισκόπους καί κληρικούς πού θά καλλιεργοῦν τήν ἐνότητα, θά σέβονται τήν ἐκκλησιαστική τάξη, θά ἀποφεύγουν τίς προσωπικές ἀντιπαραθέσεις καί θά θέτουν πάνω ἀπό ὅλα τό συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας καί τῆ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ μακαριστός Δαμασκηνός μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ ἀληθινή ἐκκλησιαστική ἀρχοντιά δέν ταυτίζεται μέ τήν ἐξουσία, ἀλλά μέ τήν ταπείνωση, τήν ἀνιδιοτέλεια, τό πνεῦμα συνεργασίας καί τή διάθεση αὐτοθυσίας.

Ἡ τελευταία περίοδος τῆς ζωῆς του ὑπῆρξε μία ἰδιαίτερα δύσκολη δοκιμασία.

Ἡ ἀσθένεια, ὁ σωματικός πόνος καί οἱ ἀνθρώπινες πικρίες δοκίμασαν τίς δυνάμεις του. Δέν κατόρθωσαν, ὅμως, νά κλονίσουν τήν πίστη καί τήν ἐμπιστοσύνη του στόν Θεό.

Ἀντιμετώπισε τή δοκιμασία του μέ ὑπομονή, προσευχή καί βαθιά αἴσθηση τῆς προσωρινότητας τῆς ἐπίγειας ζωῆς.

Εἶχε πλήρη συνείδηση ὅτι πλησίαζε τό τέλος τῆς ἐπίγειας πορείας του. Καί δέν δίσταζε νά τό ἐκφράζει μέ τή γαλήνη τοῦ ἀνθρώπου πού εἶχε μάθει νά ἐμπιστεύεται τῇ ζωῇ του στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Σέ μία ἀπό τίς τελευταῖες δημόσιες ἀναφορές του, εὐχαριστώντας ἐκείνους πού θέλησαν νά τόν τιμήσουν, ἐξέφρασε μία σκέψη πού θεωρῶ ὅτι συνοψίζει ὁλόκληρη τήν ἀρχιερατική του διακονία.

Θυμήθηκε τήν ἡμέρα τῆς ἐνθρονίσεώς του, ὅταν εἶχε ζητήσει ἀπό τόν λαό του τήν ἐμπιστοσύνη του καί εἶχε ὑποσχεθεῖ νά τοῦ προσφέρει τή ζωή του.

Καί πρόσθεσε, μέ βαθιά ταπείνωση, ὅτι τίποτε ἀπό ὅσα πραγματοποίησε δέν ἦταν προσωπικό του ἐπίτευγμα, ἀλλά ὅλα ἦταν ἔργο τῆς Ἐκκλησίας.

Πόσο σπουδαία ὁμολογία γιά ἕναν Ἐπίσκοπο!

Νά ὁλοκληρώνει τήν ἐπίγεια πορεία του χωρίς νά διεκδικεῖ τήν ἀποκλειστική πατρότητα τῶν ἔργων του. Νά ἀναγνωρίζει ὅτι ὅλα ὅσα ἐγιναν πραγματοποιήθηκαν μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, μέσα στήν Ἐκκλησία καί μέ τή συνεργασία τῶν ἀνθρώπων της.

Καί νά αἰσθάνεται ὅτι θά δώσει λόγο στόν Θεό, ὄχι γιά τίς τιμές πού δέχθηκε, ἀλλά γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο διακόνησε τήν ἀποστολή πού τοῦ ἐμπιστεύθηκε.

Αὕτη ἡ συναίσθηση τῆς εὐθύνης μέχρι τήν τελευταία στιγμή ἀποτελεῖ καί τήν ἀληθινή σφραγίδα τῆς ἀρχιερατικῆς του πορείας.

Λίγο πρὶν ἀπό τήν κοίμησή του ἀξιώθηκε νά κοινωνήσει τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων καί νά παραδώσει τήν ψυχή του στόν Κύριο, τόν ὁποῖο ὑπηρέτησε ἀπό τά νεανικά του χρόνια.

Τό σκήνωμά του αναπαύεται σήμερα, σύμφωνα μέ τήν ἐπιθυμία του, στήν ἀγαπημένη του μετάνοια, τήν παλαίφατη καί ἱστορική Ἱερά Μονή Ἀγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων στό ἔνδοξο Ἀκρωτήρι.

Ἐκεῖ, στόν τόπο τῆς μοναχικῆς του ἀφιέρωσης, ἐπέστρεψε τελικά ὁ ταπεινός καλόγερος πού ἐπί δεκαετίες ὑπηρέτησε τήν Ἐκκλησία ὡς Πρεσβύτερος καί Ἐπίσκοπος.

Ἡ σημερινή τοποθέτηση τῆς προτομῆς τοῦ μακαριστοῦ Δαμασκηνοῦ στόν τόπο τῆς καταγωγῆς του ἔχει ἕναν βαθύ συμβολισμό.

Μία προτομή, ἀπό μόνη της, δέν μπορεῖ νά ἀποδώσει τό πνευματικό μεγαλεῖο ἐνός ἀνθρώπου. Ἡ πέτρα καί τό μέταλλο μποροῦν νά διατηρήσουν τά ἐξωτερικά χαρακτηριστικά ἐνός προσώπου, δέν μποροῦν ὅμως νά ἀποτυπώσουν τόν πλοῦτο τῆς καρδιάς του, τή δύναμη τῆς πίστες του καί τό βάθος τῆς ἀγάπης του.

Μποροῦν, ὡστόσο, νά λειτουργήσουν ὡς σημεῖα μνήμης καί παραδείγματος.

Ἡ προτομή πού ἀποκαλύπτεται σήμερα θά ὑπενθυμίζει στίς ἐπόμενες γενιές ὅτι ἀπό αὐτόν τόν τόπο κατάγεται ἕνας Ἱεράρχης, ὁ ὁποῖος τίμησε τήν Ἐκκλησία καί τήν ἰδιαίτερη πατρίδα του μέ τήν ἀπλότητα, τήν ταπείνωση, τό ἦθος καί τήν προσφορά του.

Θά θυμίζει στούς νέους ὅτι τό πραγματικό μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου δέν βρίσκεται στήν κοινωνική προέλευση, στόν πλοῦτο ἢ στά ἀξιώματα, ἀλλά στή δύναμη τοῦ χαρακτήρα, στήν ἐργατικότητα, στήν πίστη καί στήν ἀνιδιοτελή προσφορά.

Θά θυμίζει ὅτι ἕνα παιδί πού γνώρισε ἀπό νωρίς τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς μπόρεσε, μέ τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, τήν προσωπική προσπάθεια καί τήν ἀφοσίωσή του, νά φθάσει σέ μία τόσο ὑψηλή ἐκκλησιαστική διακονία, χωρίς νά χάσει τήν ἀπλότητα καί τήν αὐθεντικότητά του.

Καί προπάντων θά μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι οἱ πραγματικά μεγάλοι ἄνθρωποι δέν ἐπιδιώκουν νά γίνουν μεγάλοι. Γίνονται μεγάλοι ὅταν προσφέρουν τόν ἑαυτό τους στούς ἄλλους.

Γι' αὐτό καί θά εὐχόμουν ἡ σημερινή ἐκδήλωση νά μὴν μείνει μόνο ὡς μία ὁμορφὴ στιγμή τιμῆς καί συγκίνησης, ἀλλά νά γίνει ἀφετηρία μίας διαρκοῦς προσπάθειας γιά τή διατήρηση καί τήν ἀνάδειξη τῆς πνευματικῆς κληρονομιάς τοῦ μακαριστοῦ Ἱεράρχου.

Νά γνωρίσουν οἱ νέες γενιές τήν προσωπικότητά του. Νά μάθουν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀντιμετώπιζε τους ἀνθρώπους. Νά διδαχθοῦν ἀπό τήν ἐργατικότητά του, τήν εὐλάβειά του, τήν ἀγάπη του στήν Ἐκκλησία καί τήν ἀνεξικακία του.

Καί ἐμεῖς, ἰδιαίτερα οἱ Ἐπίσκοποι καί οἱ κληρικοί, νά διατηρήσουμε ζωντανό τό παράδειγμά του στήν καθημερινή ἐκκλησιαστική μας διακονία.

Σέ αυτό τό σημείο αίσθάνομαι τήν ανάγκη να έκφράσω τίς θερμές εύχαριστίες καί τά είλικρινή μου συγχαρητήρια πρός τόν άγαπητό έν Χριστῷ άδελφό, Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Κισάμου και Σελίνου κ. Άμφιλόχιο, τόν ότρηρό ύπηρέτη τοῦ εύαγγελικοῦ λόγου, τόν άκάματο, φιλόπονο, φιλάγιο καί ρέκτη Ποιμέναρχη αὐτοῦ τοῦ ιστορικοῦ, μαρτυρικοῦ καί εύλογημένου τόπου, γιά τήν άξιέπαινη πρωτοβουλία του νά τιμηθεῖ μέ τόν τρόπο αὐτό ή μνήμη τοῦ άοιδίμου Ίεράρχου Δαμασκηνοῦ.

Ή άξιομίμητη πρωτοβουλία του αὐτή άποτελεῖ μία άκόμη έκφραση τῆς άδελφικῆς του άγάπης, τῆς έκκλησιαστικῆς του εύαισθησίας καί τοῦ βαθέος σεβασμοῦ καί τιμῆς πρός εκείνους πού ύπηρέτησαν μέ συνέπεια και αὐταπάρνηση τήν Έκκλησία μας.

Ο Σεβασμιώτατος κ. Άμφιλόχιος εἶχε ἄλλωστε τή σπάνια και συγκινητική εύλογία νά βρεθεῖ κοντά στόν μακαριστό Δαμασκηνό κατά τίς τελευταῖες στιγμές τῆς επίγειας ζωῆς του, νά ἀλληλοεξομολογηθοῦν καί νά τοῦ συμπαρασταθεῖ μέ άληθινή άδελφική στοργή καί άνυπόκριτη άγάπη.

Ή σημερινή πρωτοβουλία άποτελεῖ μία φυσική συνέχεια αὐτῆς τῆς άδελφικῆς σχέσης καί μία ἔμπρακτη έκφραση τῆς όφειλόμενης έκκλησιαστικῆς εύγνωμοσύνης.

Ίδιαίτερες εύχαριστίες καί θερμά συγχαρητήρια άξίζουν επίσης στό Πνευματικό Κέντρο Περβολακίων – Σφακοπηγαδίου «Η Αναγέννηση», γιά τή συνεργασία και τή σημαντική συμβολή του στή διοργάνωση και πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς έκδήλωσης, καθώς και στόν Δῆμο Κισάμου γιά τήν ένεργό συμμετοχή καί τή συνδρομή του στήν κοινή αὐτή πρωτοβουλία τιμῆς καί μνήμης.

Ή συνεργασία τῆς Ίερᾶς Μητροπόλεως Κισάμου καί Σελίνου, τοῦ Δήμου Κισάμου καί τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου «Η Αναγέννηση» άποδεικνύει ότι οἱ τοπικές κοινωνίες διαθέτουν μεγάλα άποθέματα εύαισθησίας, πολιτισμοῦ καί σεβασμοῦ πρός τήν ιστορική καί πνευματική τους κληρονομιά.

Συγχαίρω όλους όσοι εργάσθηκαν, προσέφεραν καί συνέβαλαν στήν ύλοποίηση αὐτοῦ τοῦ ἔργου, καθώς καί τούς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, πού μέ τήν παρουσία τους έκφράζουν τήν άγάπη καί τήν εύγνωμοσύνη τους πρός τόν μακαριστό συμπατριώτη τους.

Ό χρόνος περνᾷ καί οἱ ἄνθρωποι άναχωροῦν από αὐτή τή ζωή. Οἱ γενιές διαδέχονται ή μία τήν ἄλλη καί τά ανθρώπινα ἔργα ύπόκεινται στή φθορά.

Υπάρχουν, όμως, άξίες πού δεν φθείρονται. Υπάρχουν παραδείγματα πού δέν ξεθωριάζουν. Υπάρχουν ἄνθρωποι πού έξακολουθοῦν νά διδάσκουν άκόμη καί μετά τήν κοίμησή τους.

Σέ αὐτούς ανήκει ό μακαριστός Μητροπολίτης Κυδωνίας καί Άποκορώνου Δαμασκηνός.

—Ένας αληθινός καί υποδειγματικός Έπίσκοπος πού αγάπησε τήν Έκκλησία περισσότερο από τόν έαυτό του.

—Ένας γνήσιος μοναχός πού διατήρησε μέχρι τέλους τήν απλότητα καί τήν ταπεινοφροσύνη του.

—Ένας άκάματος λειτουργός πού βρήκε στή Θεία Εύχαριστία τό κέντρο τής υπάρξεώς του.

—Ένας σπάνιος ποιμένας πού συμμερίσθηκε τόν πόνο καί τίς ανάγκες τών ανθρώπων.

—Ένας ένσυνείδητος συνοδικός Ίεράρχης πού σεβάσθηκε τούς θεσμούς καί τήν κανονική παράδοση τής Έκκλησίας.

—Ένας αγαπητός έν Χριστώ άδελφός πού γνώριζε νά συγχωρεϊ, νά υπομένει καί νά αγαπᾷ.

Αυτά τά χαρακτηριστικά συγκροτοῦν τήν πνευματική του φυσιγνωμία καί άποτελοῦν τό πραγματικό του μνημεϊο.

Καί αὐτήν άκριβῶς τήν παρακαταθήκη καλούμαστε νά διαφυλάξουμε.

Η Εκκλησία τής Κρήτης ἔχει σήμερα, περισσότερο ἴσως από ποτέ στήν ιστορία της, ανάγκη από τήν ένότητα, τήν όμοψυχία, τήν άδελφική αγάπη, τήν ταπείνωση καί τό πνεῦμα τής διακονίας πού χαρακτήριζαν τόν μακαριστό Δαμασκηνό.

Έχει ανάγκη από Ίεράρχες καί κληρικούς πού δέν θά έπιδιώκουν τήν προσωπική έπιβολή καί προβολή, αλλά θά εργάζονται μέ αὐταπάρνηση γιά τήν ένότητα τοῦ έκκλησιαστικοῦ σώματος καί τήν οίκοδομή τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Έχει ανάγκη από ανθρώπους πού θά συνδυάζουν τήν πιστότητα στήν παράδοση μέ τή διάκριση, τήν εὐθύνη μέ τήν πραότητα καί τή σταθερότητα μέ τήν αγάπη.

Αὐτό εἶναι, κατά τή βαθιά μου πεποίθηση, τό διαχρονικό μήνυμα πού μᾶς άφήνει ό αγαπημένος μας άδελφός Δαμασκηνός.

Καί ἄς μήν ξεχνᾷμε ότι, γιά τήν Έκκλησία μας, ή μνήμη τών κεκοιμημένων δέν εἶναι άπλῶς άναπόληση τοῦ παρελθόντος. Εἶναι προσευχή, εύχαριστία καί έλπίδα Ἀναστάσεως.

Μέ αὐτή τήν πίστη καί τήν έλπίδα συλλειτουργήσαμε καί τελέσαμε σήμερα τό Ίερό του Μνημόσυνο στή γενέτειρά του και σέ λίγο θά σταθοῦμε μπροστά στήν προτομή του.

Μέ τήν ανθρώπινη συγκίνηση γιά τήν άπουσία του, αλλά καί μέ τή βεβαιότητα ότι ή αγάπη πού θεμελιώνεται στόν Χριστό δέν καταργεῖται από τόν θάνατο.

Ἄς παρακαλέσουμε, λοιπόν, τόν Κύριο τής ζωῆς καί τοῦ θανάτου νά άναπαύει τήν ψυχή τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου κυροῦ Δαμασκηνοῦ «έν χώρᾳ ζώντων», εκεί όπου δεν υπάρχει πόνος, λύπη καί στεναγμός, αλλά ζωή άτελεύτητη.

Καί ἔμεῖς ἅς κρατήσουμε ὡς πολύτιμη κληρονομιά τήν ἀδελφική του ἀγάπη, τήν πνευματική του ἀρχοντιά, τήν πραότητα, τήν ἀνεξικακία καί τό γνήσιο ἐκκλησιαστικό του φρόνημα.

Γιατί, τελικά, ἡ μεγαλύτερη τιμή πού μποροῦμε νά ἀποδώσουμε στή μνήμη του δέν εἶναι μόνο νά διατηρήσουμε τή μορφή του στήν πέτρα (στό μέταλλο), ἀλλά νά διαφυλάξουμε τό παράδειγμά του στήν καρδιά μας καί νά τό μεταφέρουμε στή ζωή της Ἐκκλησίας.

Ἦς εἶναι αἰωνία καί ἄληστος ἡ μνήμη του.

Καί ἅς ἔχουμε πάντοτε τήν εὐχή του.

Ἀμήν.